

УДК 911.372.32(477.61)

Гусева Н.В.,
кандидат географічних наук,
доцент кафедри соціально-економічної географії і регіоназнавства
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Задесенцев О.М.,
магістрант кафедри географії
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СЕВЕРОДОНЕЦЬКО-ЛИСИЧАНСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ В НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ

У процесі написання статті виявлені сучасні проблеми розвитку Северодонецько-Лисичанської агломерації в умовах її розташування в зоні проведення антитерористичної операції, якими є економічні, соціально-демографічні, екологічні, геополітичні та ряд інших. Визначено, що геополітична криза на сході України має як негативні, так і позитивні наслідки для розвитку досліджуваної міської агломерації.

Ключові слова: міська агломерація, економічні проблеми, соціально-демографічні проблеми, екологічні проблеми, геополітичні проблеми, антитерористична операція.

В процессе написания статьи выявлены современные проблемы развития Северодонецко-Лисичанской агломерации в условиях ее расположения в зоне проведения антитеррористической операции и ряд других. Определено, что геополитический кризис на востоке Украины имеет как отрицательные, так и положительные последствия для развития исследуемой городской агломерации.

Ключевые слова: городская агломерация, экономические проблемы, социально-демографические проблемы, экологические проблемы, геополитические проблемы, антитеррористическая операция.

Husieva N.V., Zadiesientsev O.M. PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE SEVERODONETSK-LYSYCHANSK AGGLOMERATION IN NEW GEOPOLITICAL SITUATION

In the process of writing the article modern problems of the development of the Severodonetsk-Lysychansk agglomeration are revealed in the conditions of its location in the area of the antiterrorist operation. Among them, economic, socio-demographic, environmental, geopolitical and other problems. It is determined that the geopolitical crisis in the east of Ukraine has negative and positive consequences for the development of the urban agglomeration.

Key words: urban agglomeration, economic problems, socio-demographic problems, environmental problems, geopolitical problems, antiterrorist operation.

Постановка проблеми. Головними центрами сучасного суспільного життя все більше стають міські агломерації, які виступають як локальні системи розселення вищого рівня [7]. Міські агломерації займають провідне місце в структурі національної економіки України. Так, за даними учасників реалізації проекту USAID ЛІНК, в агломераціях України, які становлять 10% її території, проживає щонайменше 30 млн осіб (близько 2/3 населення країни) та виробляється 3/4 ВВП держави [18, с. 11]. На їхній території розміщено більшість економічно активного населення України, сконцентровано основні виробничі

фонди, вкладено переважну частину інвестицій у основний капітал та прямих іноземних інвестицій [19]. Стабільне функціонування й поступальний розвиток міських агломерацій є важливим завданням в умовах системної кризи в економіці країни [9].

Одним з регіонів України з високими темпами процесів утворення агломерацій до недавнього часу була Луганська область. Протягом другої половини ХХ ст. – першого десятиліття ХХІ ст. на її території, за різними джерелами, утворилося від чотирьох до шести міських агломерацій [5]. Проте на сьогоднішній день на підконтрольній українській владі території

залишилась всього одна – Северодонецько-Лисичанська агломерація, яка потребує проведення ретельних досліджень з боку різних науковців. Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженням міських агломерацій України, Северодонецько-Лисичанська агломерація на сьогоднішній день є практично не дослідженою. Крім того, в світлі останніх подій на сході України дана агломерація зазнала дуже сильних змін, оскільки стала найголовнішим адміністративним, соціально-економічним, політичним центром регіону [5]. Все це обумовлює надзвичайну актуальність дослідження даної агломерації з позицій різних наук, у т.ч. суспільної географії. Важливим практичним завданням є визначення сучасних проблем розвитку агломерації. Як зазначають Ю.К. Яковлева та О.Л. Закотнюк [22], проблеми розвитку Донбасу та окремих його територій (у т.ч. Северодонецько-Лисичанської агломерації) по праву претендують поповнити об'єктно-предметну область сучасних суспільно-географічних досліджень [22, с. 236]. А на думку Т.В. Дробішевської, проблеми розвитку міст Донбасу не мають прямих аналогів у світовому процесі урбанізації [6], наявні урбаністичні дослідження є недостатніми, а подекуди такими, що втратили свою актуальність [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню агломераційних утворень присвячені праці багатьох учених – українських (М.А. Алфьоров, Д.І. Богорад, А.Г. Вишневський, О.В. Гладкий, І.О. Горленко, В.Г. Давидович, А.І. Доценко, О.І. Драпиковський, А.С. Ізраїлевич, І.І. Закутинська, В.І. Захарченко, Т.Є. Зінченко, С.І. Іщук, Л.М. Корецький, І.М. Костюк, О.К. Кузьмінська, В.О. Леснов, Р.І. Литвиненко, Р.М. Лозинський, К.В. Мезенцев, В.І. Нудельман, Я.Б. Олійник, М.М. Паламарчук, Ю.М. Палеха, Г.П. Підгрушний, М.Д. Пістун, Ю.І. Пітюренко, Є.Н. Перцик, Л.Г. Руденко, А.В. Степаненко, Д.М. Стеченко, О.Г. Топчієв, І.О. Фомін, О.І. Шаблій тощо), російських (М.Т. Агафонов, Є.Г. Аніміца, А.П. Бур'ян, В.Г. Давидович, Ф.А. Іщенко, Г.М. Лаппо, Л.Е. Лімонов, Н.В. Петров, Ю.Л. Пивоваров, І.В. Пилипенко, А.Ю. Пробст, М.О. Слука, А.Т. Хрущов, М.Д. Шаригін та ін.) і зарубіжних (М. Вледжен, С. Джонс, К. Дзевонські, М. Енрайт, Н. Калдор,

Дж. Каполані, Г. Кларк, П. Кругман, С. Лещинський, А. Маршалл, К. Матсіяма, Е. Міль, М. Портер, Д. Старрет, Ж.-Ф. Тісс, М. Фельдмен, М. Фуджита, Р. Холл, Р. Г. Шпігельман та багато інших).

Завжди цікавили науковців міста та міські утворення Донбасу. Серед географів вагомий внесок у вивчення міських поселень Луганської області (у т.ч. міських агломерацій) у свій час зробили Н.І. Блажко, Я.І. Бондаренко, О.В. Гладкий, А.І. Доценко, Т.В. Дробішевська, Г.М. Заваріка, С.І. Іщук, П.С. Коваленко, А.В. Краснопольський, І.Г. Мельник, Г.П. Підгрушний, Ю.І. Пітюренко, А.В. Степаненко та ряд інших.

Постановка завдання. Мета даного дослідження – виявити сучасні проблеми розвитку Северодонецько-Лисичанської агломерації в нових геополітичних реаліях (в умовах її розташування в зоні проведення антитерористичної операції). Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання:

1) виявити загальні та специфічні проблеми Северодонецько-Лисичанської агломерації на сучасному етапі розвитку;

2) розкрити сутність та наслідки економічних проблем розвитку міської агломерації;

3) визначити, як вплинуло загострення геополітичної ситуації на сході України на економічний розвиток Северодонецько-Лисичанської агломерації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Всі проблеми розвитку різних територій України можна умовно поділити на загальні, які характерні для всіх об'єктів, та специфічні, притаманні для певного регіону чи навіть окремого населеного пункту. Все це справедливо і для Северодонецько-Лисичанської агломерації. Так, серед загальних проблем розвитку агломерації, що характерні для всіх міст та міських утворень України, слід назвати економічні, екологічні, демографічні, соціальні та деякі інші. В той же час розвиток агломерації гальмується рядом специфічних проблем, генезис яких пов'язаний з її периферійним положенням в Україні, розташуванням у старопромисловому регіоні з високим рівнем урбанізації, монофункціональністю багатьох поселень у її складі, входженням до зони проведення антитерористичної операції, надзви-

чайно тісними зовнішньоекономічними зв'язками з Росією, значним впливом російського капіталу, який є власником деяких крупних підприємств тощо. Як зазначає І.Г. Мельник, у пострадянський період для більшості міських поселень агломерації був характерний інерційний розвиток, що відбувався за індустріальним сценарієм та був фактично підтриманий політикумом, крупними внутрішніми інвесторами, населенням. Так і не було розв'язано низку економічних проблем, зберігаються диспропорції в структурі міського середовища, соціальні та екологічні проблеми. Серед нових викликів розвитку – припинення військового конфлікту на Донбасі, повернення контролю України над своїми територіями та відновлення зв'язків агломерації з ними, відновлення економіки та повноцінного життя в поселеннях (особливо тих, що мають «прифронтове» положення), залучення додаткових ресурсів розвитку в умовах інвестиційної непривабливості Луганщини, їх раціональне використання, перехід від інерційного розвитку до інноваційного тощо [8, с. 121].

Серед сучасних проблем розвитку Северодонецько-Лисичанської агломерації одними з найгостріших є *економічні*, зокрема недостатня кількість ефективно працюючих підприємств, неповна забезпеченість необхідною сировиною, а також порівняно низька її інвестиційна привабливість, яка значно погіршилась у зв'язку з проведенням антитерористичної операції на Донбасі. Ряд міст у складі агломерації є *монофункціональними*, в т.ч. в певній мірі й м. Северодонецьк (спеціалізується на хімічній промис-

ловості), що не дуже часто зустрічається серед великих міст. Монопрофільність зумовлює жорстку залежність можливостей, темпів і напрямів розвитку таких поселень від фінансово-економічного «добробуту» підприємств однієї галузі або навіть одного підприємства [8, с. 124-125].

Для Северодонецько-Лисичанської агломерації характерно *обвальне скорочення у пострадянський період її промислового потенціалу*. Особливо це стосується міста Лисичанськ, у якому впродовж 2010-2016 рр. об'єми реалізованої промислової продукції зменшилися **в 16 разів** (табл. 1).

Все це відбулося за рахунок, по-перше, *призупинення роботи найбільших промислових підприємств* міста: Лисичанського НПЗ «ЛИНІК», ПрАТ «Лисичанський склозавод «Пролетарій», ТОВ «НВП «Лисичанський завод гумовотехнічних виробів»; по-друге, повної ліквідації ВАТ «Лисичанська сода», а також зменшення видобутку вугілля шахтами ДХК «Лисичанськвугілля» [3]. Так, упродовж 1991-2011 рр. у Лисичанську було ліквідовано 6 шахт. У 2016 р. у місті повноцінно працювала лише одна шахта, ще 3 – у режимі відкачки шахтних вод. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. були закриті всі 3 шахти у м. Кременній, ще по 1 шахті – в м. Золотому та смт. Тошківці. Серед ліквідованих підприємств машинобудування агломерації слід відзначити завод опорів та приладобудівний завод у Северодонецьку. В глибокій кризі перебуває хімічна та нафтохімічна промисловість, яка тривалий час визначала спеціалізацію Северодонецько-Лисичанської агломерації (це в свій час дало

Таблиця 1

Динаміка обсягу реалізованої промислової продукції (без ПДВ та акцизу) містами-ядрами Северодонецько-Лисичанської агломерації протягом 2010-2016 рр.

Назва	Обсяг реалізованої промислової продукції					
	2010 рік		2013 рік		2016 рік	
	млрд грн.	у % до області	млрд грн.	у % до області	млрд грн.	у % до області
Луганська область	71,6	100	67,7	100	36,9	100
Лисичанська міськрада	14,5	20,3	0,6	0,8	0,9	2,4
Рубіжанська міськрада	1,8	2,5	2,7	4,1	4,4	11,9
Северодонецька міськрада	4,6	6,4	5,9	8,7	3,8	10,4
Всього за 3-ма міськрадами	20,9	29,2	9,2	13,6	9,1	24,7

Складено авторами за даними [11]

привід називати її «Бермудським трикутником» з огляду на екологічну небезпеку гігантів хімічної індустрії [8, с. 133]). Ліквідований содовий завод (підприємство ВАТ «Лисичанська сода»), з 2007 р. практично не працює Рубіжанський «Краситель». Аналогічною є ситуація в інших галузях – виробництві будівельних матеріалів (у Северодонецьку не працює цегляний завод), харчовій (у Северодонецьку припинив виробництво молокозавод, а в Лисичанську – м'ясокомбінат). Не на повну потужність, із зупинками різної тривалості працюють Лисичанський НПЗ «ЛІНИК», ПрАТ «Лисичанський склозавод «Пролетарій», завод залізобетонних виробів, молокозавод та хлібозавод у місті Лисичанськ, ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «Азот», ДП «Северодонецька ТЕЦ» [2].

Закриття великої кількості промислових підприємств, з одного боку, посилює *депресивність та дотаційність* ряду населених пунктів агломерації, а з іншого – знизило антропогенний тиск на довкілля. В той же час з'явилися нові *екологічні проблеми техногенного характеру*, пов'язані, в першу чергу, з неякісним виконанням технічних проектів закриття вугледобувних підприємств [8, с. 128]. Так, нехтування в ході закриття шахт вимогами техногенної та екологічної безпеки поставило загрозу істотних змін якості підземних і поверхневих вод, підтоплення і заболочування територій, засолення та забруднення річок, просідання земної поверхні, утворення вибухонебезпечних метано-повітряних сумішей, забруднення атмосфери продуктами горіння породних відвалів тощо. Гострими є проблеми поведінки з відходами гірничих підприємств, зберігається дисбаланс між відпрацьованими та рекультивованими землями на гірничодобувних підприємствах, підтоплення територій закритих шахт і, як результат, зростання ризиків фізичного руйнування промислових об'єктів, житлових будинків і комунікацій на прилеглих територіях [1].

За сучасних умов промисловий розвиток Северодонецько-Лисичанської агломерації ускладнюють її *входження до зони проведення антитерористичної операції* та близьке розташування тимчасово окупованих територій Донбасу. Так, відстань від центрів агломерації до Первомайська – найближчого міста на неконтрольованій українською владою

території – складає близько 40 км. До складу Северодонецько-Лисичанської агломерації входять 47 поселень (межі агломерації визначено з урахуванням 1-годинної та 30-ти кілометрової доступності до центрів агломерації – Северодонецька, Лисичанська і Рубіжного), і всі вони входять до переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція [16]. Більше того, ряд населених пунктів агломерації – міста Гірське і Золоте (крім Золото-5) Попаснянського району – розташовані на так званій «лінії зіткнення» або «лінії розмежування», яка представляє собою буферну зону з підконтрольними Україні населеними пунктами та територіями, в яких органи державної влади України не здійснюють або здійснюють не у повному обсязі свої повноваження [15]. Населені пункти в межах цієї зони відносяться до класу особливої небезпеки для проживання [8, с. 129]. Під час активної фази бойових дій тут було зруйновано велику кількість об'єктів виробничої та соціальної інфраструктури, пошкоджено дороги. Околиці прифронтових поселень потребують розмінування. Забезпечення енерго-, тепло- та водопостачання є нестабільним. Ці поселення втратили значну частину свого населення. Локалізація тут військових, з одного боку, забезпечує захист місцевого населення, а з іншого – збільшує ризик обстрілів [8, с. 135].

Унаслідок відмежування значної частини території Донбасу, яка зараз не контролюється українською владою, різкого скорочення зовнішньоекономічних зв'язків з Росією та зниження їх значення для держави *зменшився ринок збуту для підприємств Северодонецько-Лисичанської агломерації*. Переорієнтація на європейський ринок та розвиток зовнішньоторговельних зв'язків з європейськими країнами ускладнюється *периферійним положенням агломерації* на сході України. Так, відстань від Северодонецько-Лисичанської агломерації до західних кордонів України (з Польщею, Угорщиною, Словаччиною) становить від 1200 до 1540 км. Значна відстань і до Києва – 720-740 км за автомагістралями (рис. 1).

Периферійність положення Северодонецько-Лисичанської агломерації загострюється досить *слабким її транспортним сполученням*

з іншими територіями України. Так, через агломерацію не проходить жодна міжнародна чи національна автомобільна дорога (проходять лише 1 дорога регіонального значення Р-66 та 2 територіальні автомобільні дороги Т-13-02 і Т-13-06); залізниці проходять через Лисичанськ, Рубіжне і Кремінну, в той час як Северодонецьк пасажирського залізничного сполучення не має; у зв'язку з проведенням антитерористичної операції Комунальне підприємство «Міжнародний аеропорт «Северодонецьк» не функціонує [4].

Існують певні *технологічні проблеми для запуску виробництв* Северодонецько-Лисичанської агломерації. Значною проблемою, що не дозволяє запустити на повну потужність ПрАТ «Северодонецьке об'єднання «Азот» (його було в черговий раз призупинено в 2014 р.), є недостатня кількість електроенергії, що виробляється електростанціями області (Луганською ТЕС і Северодонецькою ТЕЦ). З 2014 р. Луганська область функціонує в режимі «енергетичного острова», бо відокремлена від єдиної енергосистеми України. У зв'язку зі зменшенням постачання газу з Росії гостро постала проблема сировини для виготовлення азотних добрив [3]. Упродовж останніх років конкурен-

тоспроможність базових підприємств агломерації визначається здатністю їхніх власників забезпечити стабільні поставки енергосировинних ресурсів (природного газу, нафти) за прийнятними цінами [8, с. 133].

Северодонецько-Лисичанська агломерація є *інвестиційно непривабливою*. Так, протягом 2015 р. в міста-ядра агломерації надійшло 246 521,8 тис. дол. США прямих іноземних інвестицій (0,6% їх загального обсягу в Україні), що майже в 2 рази менше ніж у 2013 р. (447 615,5 тис. дол. США). У той же час, обсяг капітальних інвестицій в агломерацію протягом 2013-2015 рр. збільшився в 1,4 рази (з 927 410 тис. грн. у 2013 р. до 1 287 186 тис. грн. у 2015 р.) [20]. Це можна пояснити тим, що Северодонецько-Лисичанська агломерація на сьогоднішній день є головним промисловим, транспортним, культурним, освітнім, адміністративним, політичним центром Луганської області. До її міст з тимчасово окупованих територій переведені практично всі ВНЗ, культурно-мистецькі організації, промислові підприємства тощо. У Северодонецьку з 2014 р. розташована Луганська обласна державна (військово-цивільна) адміністрація та ряд інших обласних закладів. Все це активізу-

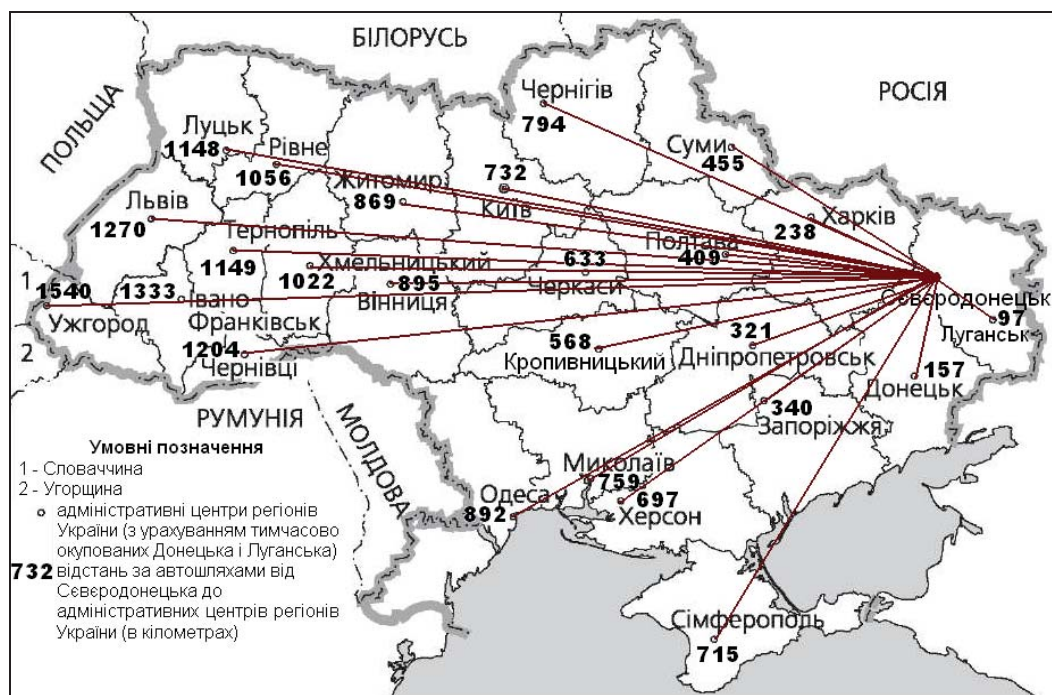

Рис. 1. Відстань автошляхами від Северодонецька до адміністративних центрів регіонів України, км

Побудовано авторами

вало непромислові види діяльності – управління, освіту і науку, медицину та охорону здоров'я, культуру і мистецтво, фізкультуру і спорт, що є позитивним явищем. Зросло транспортне значення Северодонецько-Лисичанської агломерації, до якої прямує єдина функціонуюча залізнична гілка, що зв'язує Луганщину з іншими регіонами та забезпечує транзит пасажирів [8, с. 134].

Дуже складною є ситуація на ринку праці. У зв'язку із закриттям або призупиненням роботи більшості промислових підприємств без створення альтернативних місць прикладання праці рівень безробіття збільшився з 0,9% (у 2009 р.) до 2,6% (у 2013 р.). Проте статистичний показник рівня безробіття не відображає реального стану проблеми. Впродовж 2005-2013 рр. у Рубіжному спостерігався найвищий рівень безробіття серед всіх міськрад Луганської області [11]. Ситуація на ринку праці значно загострилася у зв'язку з масовим притоком внутрішньопереміщених осіб. Так, станом на 1.01.2017 р. на контрольованій українською владою території Луганської області мешкало 292 031 переселенців (17,7% їхньої загальної кількості в Україні) [10]. Переважна їх більшість проживає в населених пунктах Северодонецько-Лисичанської агломерації.

Найбільше безробітних серед молоді. Відсутність необхідної кількості робочих місць, спад в економіці та девальвація гривні призвели до різкого погіршення рівня життя населення, що підсилює трудову міграцію до Російської Федерації.

Для міст агломерації характерні *незадовільна робота житлово-комунального господарства*, аварії в системах водо- і теплопостачання, велика частка старого та аварійного житла. Так, фізичний знос трубопроводів і обладнання на окремих ділянках у Лисичанську досягає 100%. Магістральний водовід від ВНС «Білогорівська» має 82% фізичного зносу, що призводить до великих втрат води при транспортуванні через численні пориви [21]. Важливою проблемою є стан доріг, особливо в межах Лисичанська. Так, з 208 вулиць і доріг, що перебувають у комунальній власності міста, половина потребує капітального і поточного ремонту. Через особливості рельєфу,

автошляхи тут потребують ремонту частіше, ніж в інших поселеннях [21].

Вирішення ряду економічних проблем розвитку Северодонецько-Лисичанської агломерації ускладнюється законодавчою невизначеністю в Україні такої адміністративно-територіальної одиниці, як міська агломерація (як наприклад, у США, де існують метрополітенські ареали – територіально-статистичні одиниці, використовувані для наближеного виділення і кількісної характеристики міських агломерацій) [17]. У зв'язку з цим населені пункти агломерації на сьогоднішній день входять до складу трьох міст обласного підпорядкування (Северодонецьк, Лисичанськ і Рубіжне) та трьох районів Луганської області (Кремінського, Попаснянського і Новоайдарського). Це ускладнює та навіть унеможливує узгоджений комплексно-пропорційний розвиток агломерації як єдиного міського утворення.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, сучасний розвиток Северодонецько-Лисичанської агломерації гальмується цілим рядом проблем – як загальних (економічних, соціально-демографічних, екологічних тощо), так і специфічних, пов'язаних, передусім, з її розташуванням у зоні проведення антитерористичної операції. Ескалація конфлікту на сході України значно загострила всі проблеми розвитку міської агломерації. З іншого боку, військові події на Донбасі дали певний поштовх для її розвитку, оскільки вона стала найголовнішим адміністративним, соціально-економічним, політичним центром Луганщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бузило В.І. Екологічні та техногенні наслідки ліквідації вугільних шахт / В.І. Бузило, А.В. Павличенко // Розробка родовищ : зб. наук. праць. – 2014. – Т. 8. – С. 535–540 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://rr.nmu.org.ua/pdf/2014/20140926-72.pdf>.
2. Гусева Н. В. Економічні проблеми розвитку Северодонецько-Лисичанської агломерації / Н.В. Гусева, О.М. Задесенцев // Регіональні проблеми України: Географічний аналіз та пошук шляхів вирішення : зб. наук. праць за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. / за ред. І.О. Пилипенка, Д.С. Мальчикової (м. Херсон, 5–6 жовтня 2017 р.) – С. 67-70.
3. Гусева Н.В. Промисловий комплекс Северодонецько-Лисичанської агломерації / Н.В. Гусева, О.М. Задесенцев // Регіон-2017: суспільно-

географічні аспекти : матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців / гол. ред. колегії Л. М. Немець (м. Харків, 20–21 квітня 2017 р.) – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. – С. 146–151.

4. Гусева Н.В. Суспільно-географічне положення Северодонецько-Лисичанської агломерації як складова просторового потенціалу території / Н.В. Гусева, О.М. Задесенцев // Наукові записки СумДПУ імені А.С. Макаренка. Серія географічні науки. – 2017. – Вип. 8. – С. 135–145.

5. Гусева Н.В. Типологічні ознаки Северодонецько-Лисичанської агломерації / Н.В. Гусева, О.М. Задесенцев // Економічна та соціальна географія : науковий збірник. – Київ, 2017. – Вип. 77. – С. 10–18.

6. Дробышевская Т.В. Территориальное развитие городов Донбасса (Социально-экономические аспекты) / Т.В. Дробышевская : автореферат дис. ... на соискание ученой степени канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «Экономическая и социальная география». – М., 1993. – 16 с.

7. Лозинський Р. Сучасні межі Львівської міської агломерації / Р. Лозинський, І. Костюк // Економічна та соціальна географія: Наукові записки. – 2011. – № 2. – С. 55–60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPUg_2011_2_11.

8. Мельник І. Міські поселення Луганщини: нові виклики на фоні старих проблем / І. Мельник // Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : [колективна монографія] / за ред. К. Мезенцева, О. Олійника, Н. Мезенцевої. – К. : Видавництво «Фенікс», 2017. – 438 с. – С. 121–142.

9. Мельникова М.В. Великі міські агломерації в Україні: особливості управління та можливості розвитку / М.В. Мельникова, Є.С. Грабодоева // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – № 3. – С. 121–125.

10. Міграція з окупованих територій: куди прямують переселенці. Слово і діло. Головний сайт про політиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.slovoidilo.ua/2017/02/13/infografika/suspilstvo/mihracziya-z-okupovanyx-terytorij-kudy-pryamuyut-pereselenczi>.

11. Офіційний сайт Головного управління статистики у Луганській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lg.ukrstat.gov.ua.

12. Офіційний сайт Лисичанської міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lis.gov.ua/>.

13. Офіційний сайт Рубіжанської міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rimg.gov.ua/>.

14. Офіційний сайт Северодонецької міськради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sed-rada.gov.ua/>.

15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085-р «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення» : в редакції від 2 грудня 2015 р. № 1276-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1085-2014-%D1%80>.

16. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2015 р. № 1275-р «Про затвердження переліку населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248689029>.

17. Стандартний метрополітенський ареал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vseslova.com.ua/word/Стандартний_метрополітенський_ареал-101500u.

18. Територіальний розвиток в Україні розвиток агломерацій та субрегіонів : проект USAID: локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність. – К., 2012. – 183 с.

19. Тищенко О.П. Ресурсний потенціал міських агломерацій: проблеми ефективного управління / О.П. Тищенко, Н.В. Присяжнюк // Економічний часопис-XXI. – 2013. – № 9/10(2). – С. 3–6.

20. Статистичний щорічник Луганської області за 2015 рік / за ред. Д.Я. Протопопова; Головне управління статистики у Луганській області. – Северодонецьк, 2016. – 428 с.

21. Стратегические направления экономического и социального развития города Лисичанска [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pandia.ru/text/79/494/51212-3.php>.

22. Яковлева Ю.К. Поселенська мережа Донецького регіону: історико-географічний і соціально-економічний аспекти / Ю.К. Яковлева, О.Л. Закотнюк // Регіон-2013: стратегія оптимального розвитку : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю / Гол. ред. колегії В.С. Бакіров (м. Харків, 7-8 листопада 2013 р.) – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 232–236.